

VERONIKA TOMÁNKOVÁ

ROZDĚLENÁ PODPORA ROZŠÍŘENÍ EVROPSKÉ UNIE VE VEŘEJNÉM MÍNĚNÍ: VÍCEROZMĚRNÁ LISREL ANALÝZA

V. Tománková: *Differentiated Support of the EU Enlargement in the Public Opinion: a Multivariate LISREL Analysis*. – Geografie–Sborník ČGS, 112, 1, pp. 1–16 (2007). This paper provides an analysis of the public opinion in the EU countries concerning further enlargement. Public opinion plays an important role in the current integration processes and is an integral part of the research concerning the European Union. The differentiation in the support for the EU enlargement across 25 countries can be explained by the multivariate LISREL (linear structural equations) analysis that makes possible to identify a causal system through the explanatory model. The model includes structural and public opinion variables in the set of the twenty-five EU member states. Multivariate statistical analysis shows a low public opinion support for the EU enlargement in rich states and, on the other hand, a clear support in a group of post-communist member states.
KEY WORDS: European Union – public opinion – enlargement/deepening.

1. Úvod

První květen 2004 představuje pro Evropu významný mezník, který završuje další fázi evropské integrace. Ambice osmi postkomunistických států vstoupit do nejdůležitější evropské ekonomické a politické organizace byly naplněny a Česko, Estonsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko, spolu s Kyprem a Maltou se staly členy Evropské unie. Toto bezprecedentní rozšíření na dvacet pět členských států představuje logické dokončení vývoje ve střední a východní Evropě po pádu komunistických režimů.

Geopolitické a geoeconomické změny na konci osmdesátých a začátku devadesátých let ve střední a východní Evropě, které vedly k rozpadu bipolárního světa, znamenají zásadní změny historického významu, zřejmě nejdůležitější od druhé světové války (Dostál, Hampl 1996; Dostál 2000, 2002). K historickému jádru kontinentu a k jeho semiperiferiím přibyla početná skupina dalších států, které prošly obdobími komunistických režimů. Pádem Železné opony se spustil komplexní proces, který změnil „politickou, ekonomickou a kulturní morfologii Evropy“ (Bideleux, Taylor 1996) a předefinoval vztahy mezi Západem a Východem na vztah mezi západními státy a státy střední a východní Evropy (Hudson, Williams 1999).

Většina postkomunistických států projevila svou touhu zapojit se do „západních“ kulturních, politických a ekonomických organizací již od začátku devadesátých let. Hlavní úsilí států střední a východní Evropy (SVE) o přičlenění se k již existujícím organizacím se pochopitelně zaměřilo na struktury spojené s evropským poválečným vývojem, tzn. na Severoatlantickou alianci (NATO) a Evropskou unii (EU).

NATO jako organizace kolektivní obrany a protiváha Varšavské smlouvy byla plynule přetransformována v organizaci kolektivní bezpečnosti. Po dlouhém období Studené války a prvních letech znovu obnovené demokracie byl významný historický krok na poli vojenské a bezpečnostní spolupráce učiněn v březnu 1999, kdy se uskutečnilo první rozšíření NATO o státy SVE. Novými členskými zeměmi se staly Česko, Maďarsko a Polsko, následované Bulharskem, Estonskem, Lotyšskem, Litvou, Rumunskem, Slovenskem a Slovinskem, které NATO rozšířily v březnu 2004. V současné době se na členství v NATO připravují v rámci Akčního plánu členství další tři postkomunistické státy: Albánie, Chorvatsko a Makedonie.

Pozice Evropského společenství jako klíčového institucionálního prostředku k vytvoření trvalé a silné evropské integrace se upevnila podepsáním Maastrichtské smlouvy o Evropské unii (1992). Změněná geopolitická mapa Evropy pak nabídla nové možnosti spolupráce na kontinentu: na zasedání Evropské rady v Kodani v roce 1993 bylo oficiálně potvrzeno, že se postkomunistické státy mohou stát členy Evropské unie, pokud budou splňovat podmínky členství, které byly zároveň oznámeny a jsou všeobecně známé jako Kodaňská kritéria. Kodaňská kritéria zahrnují (1.) podmínky politické – zejména stabilitu institucí zaručujících demokracii, právní stát, dodržování lidských práv a práv menšin, (2.) podmínky hospodářské, tj. existenci fungující tržní ekonomiky schopné odolávat konkurenčním tlakům a schopnost zvládnout konkurenční tlak tržních sil v rámci EU, a (3.) ostatní závazky, jmenovitě schopnost převzít závazky členství, včetně akceptování cílů politické, ekonomické a měnové unie¹.

Kritéria členství představují standardy přijaté politickými a ekonomickými elitami Evropského společenství a je zřejmé, že musejí platit všeobecně: jak pro již členské země, tak i pro státy kandidátské. Předchozí rozšíření ES a i první rozšíření EU, které zformovalo evropskou „Patnáctku“ se výrazně lišilo od přístupu postkomunistických států, které musely vyřešit nutné změny fungování institucí a organizačního i individuálního chování, spojené s přechodem k demokracii a tržnímu hospodářství. Právě individuální chování a názor veřejnosti se v současné době stává nedílnou součástí integračních procesů, které jsou chápány jako dosažení „smyslu komunity“, „pocitu sounáležitosti“ a „vzájemné identifikace“ v rámci jednoho teritoria (Deutsch 1957, Sinnott 1995, Dostál 2002). Nedílnou součástí studia integračních procesů by proto měly být analýzy výzkumů veřejného mínění, které mohou odkrýt vzájemný vztah mezi masovým vyjádřením hodnotových orientací a zájmů jednotlivých elektorátů členských zemí EU na jedné straně a evropským integračním procesem na druhé straně.

Cílem tohoto článku je přispět k současným analýzám evropské integrace zdůrazněním masových zájmů, které jsou reflektovány výzkumem veřejného mínění. Hlavním tématem je vysvětlení veřejného mínění ve dvaceti pěti státech EU o současných směrech integračních procesů, zejména pak rozšíření. Druhá část tohoto článku se zaměřuje na základní charakteristiky Evropské unie ve smyslu její homogenity a heterogenity. Třetí část představuje informace o výzkumech veřejného mínění v rámci Unie. Část čtvrtá se zabývá statistickou explancí rozdílů v podpoře dalšího rozšíření Unie a závěrečná část shrnuje zjištěné výsledky vycházející z analytické části.

Výsledky veřejného mínění vždy odhalují zajímavé údaje, které slouží jako základna pro další výzkumy a stimuly k vysvětlení současných procesů.

¹ http://ec.europa.eu/enlargement_process/accesion_process/criteria/index_en.htm

V tomto ohledu poskytl Eurobarometr na podzim 2004 speciální příležitost, protože poprvé představil výsledky veřejného mínění v kompletní pětadvacítce států. Tato analýza se snaží představit pouze jeden prvek z komplexního procesu probíhajícího v současné Evropě a přispět tak k aktuální diskusi. V souvislosti se stále rostoucím důrazem na občanskou participaci, interpretace výzkumů veřejného mínění bude hrát stále větší roli v objasnění současných procesů ve společnosti.

2. Homogenita versus heterogenita v Evropské unii

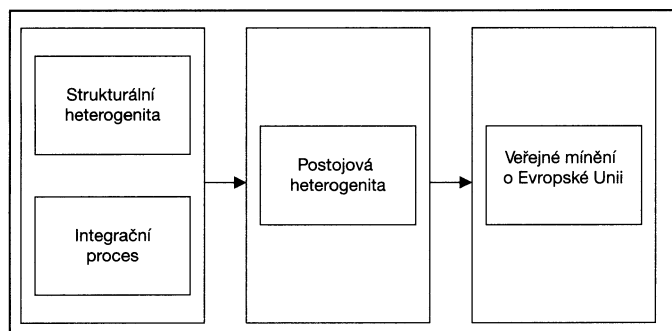
Evropská unie je hlavní geopolitickou a geoeconomickou dohodou kontinentu (Emerson 1998, Dostál 2001). Při pohledu na evropský integrační proces od jeho začátku v polovině 20. století by se zdálo, že základním směrem evropského vývoje je konvergence: sjednocování norem a standardů a rozšíření společných politik může být považováno za její přímý důsledek. Na druhé straně zde však stále mají místo národní státy, které zdůrazňují spíše divergenční tendence.

Nejdůležitější faktory určující divergenční síly v rámci Unie jsou představovány historickým dědictvím – zejména etnickými, náboženskými a politickými rozdíly ve smyslu Rokkanových „cleavages“. Homogenizační síly jsou pak představovány hlavně politickými a ekonomickými faktory. Politická homogenizační dimenze je reprezentována především délkou trvání členství v Evropském společenství. Je zřejmé, že občané států, které se účastní integračních procesů od jejich začátku, mají svou vlastní, několika generační zkušenost se spoluprací s ostatními členskými státy. Protože spolupráce se odráží zejména v ekonomické oblasti, důležité jsou i faktory ekonomické: i když smyslem integrace je rozvíjet ekonomickou úroveň Unie jako celku, jednotlivé státy mají odlišnou výchozí úroveň hospodářství, což se jistě odráží i v přístupu k dalšímu politickému sjednocování či přinejmenším k rozdílným názorům na něj.

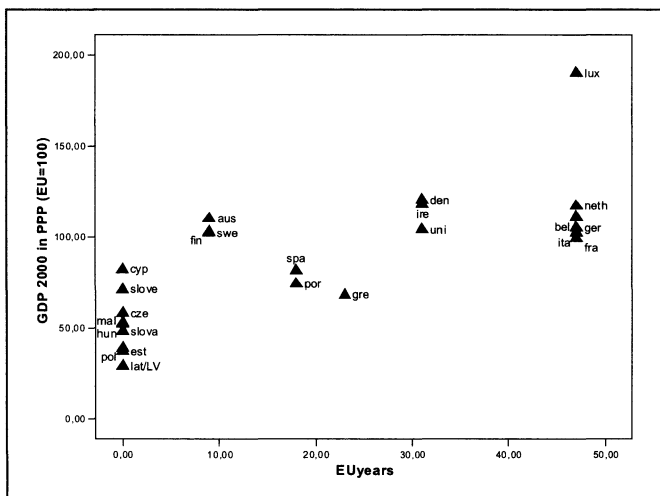
Hlavní hypotéza článku předpokládá, že populace států s podobnými strukturálními charakteristikami budou sdílet podobné hodnoty, které se projeví ve veřejném mínění občanů. Tato závislost (obr. 1) tvoří základní předpoklad pro použití vícerozměrné analýzy LISREL: 1. Strukturální rozdíly formují strukturální heterogenitu, která spolu s integračním procesem vstupuje do rovnice a obě se považují za nezávislé proměnné. 2. Postojová heterogenita pak je ovlivňována strukturální heterogenitou i integračním procesem a odráží se ve (3.) výsledcích veřejného mínění, týkajících se Unie. Tento teoretický model může být

platný pro celou škálu konkrétních proměnných veřejného mínění o Evropské unii: tento článek se zaměřuje na podporu dalšímu rozšiřovacímu procesu.

Dá se předpokládat, že nejvýznamnějšími strukturálními diferenciacními znaky, které budou vý-

Obr. 1 – Nástin kauzální závislosti pro LISREL analýzu

Obr. 2 – Diferenciace států Evropské unie podle úrovně ekonomické vyspělosti a délky trvání integračního procesu

představuje schéma na obrázku 2: první skupinu tvoří šest zakládajících členů ES (Francie, Německo, Itálie, Belgie, Nizozemsko a Lucembursko), které podepsaly Pařížskou smlouvu o založení Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) v roce 1951. O šest let později se představitelé těchto států stali i signatáři Římských smluv, které jsou považovány za začátek širších integračních procesů a které daly vzniknout Evropskému hospodářskému společenství (EHS) a Evropskému společenství pro atomovou energii (Euratom). Od podepsání Slučovací smlouvy (1967), která sjednotila všechna vzniklá integrační seskupení (ESUO, EHS a Euratom), pak hovoříme o Evropském společenství (ES)². Šest zakládajících zemí ES představuje historické jádro EU: jejich specifická pozice není dána pouze délkou trvání jejich členství v ES/EU, ale také hospodářskou vyspělostí.

Další skupiny států odpovídají jednotlivým rozšířením: první vlnu rozšíření představují bývalé státy EFTA – Spojené Království, Dánsko a Irsko, které vstoupily do ES v roce 1973. Vzhledem k tomu, že jde o státy také hospodářsky velice vyspělé, představují tyto státy tzv. vnější jádro ES/EU (Dostál 2001, 2002).

Třetí skupina zemí jsou země rozšíření 80. let – Řecko v roce 1981 a Španělsko a Portugalsko v roce 1986. Druhá vlna rozšíření v osmdesátých letech, která se uskutečnila po demokratizačních procesech v mediteránní oblasti, formuje jak z hlediska ekonomické úrovně, tak i geografické polohy periferii ES/EU.

První rozšíření Evropské unie, která vznikla podpisem Maastrichtské smlouvy v roce 1992, se odehrálo v roce 1995, kdy přistoupilo Rakousko, Švédsko a Finsko. Hospodářské charakteristiky těchto zemí se podobají charakteristikám zemí rozšíření v roce 1973, a proto se tato skupina členských států Unie také označuje jako druhé vnější jádro.

Poslední pátá skupina současné Evropské unie je tvořena novými členskými zeměmi, které vstoupily do Unie v květnu 2004. Protože jde o skupinu nejpočetnější, projevuje se u ní i největší variabilita a z geopolitického hlediska

razně ovlivňovat hodnotové orientace elektorátů a jeho postoje k dalšímu rozšíření Unie, budou úroveň ekonomické vyspělosti států a délka trvání integračního procesu. Podle obou těchto strukturálních znaků se jednotlivé členské země současné pětadvacítky výrazně diferencují a tvoří skupiny zemí, které do určité míry vykazují strukturální podobnost.

Diferenciaci států Unie podle zmíněných strukturálních znaků

² http://www.europarl.eu.int/factsheets/default_en.htm

by ji bylo možné ještě rozdělit na více skupin. Jestliže se považovalo Řecko, Španělsko a Portugalsko za periferii Unie, po rozšíření v roce 2004 se jejich status spíše přesouvá směrem k semiperiferii. Za druhou semiperiferní oblast by se daly považovat Malta, Kypr a ekonomicky nejúspěšnější postkomunistické země, které se v hospodářských výsledcích středomořským státům podobají. Současná opravdová periferie EU-25 se tvoří v Pobaltí – jejich perifernost je dána opět jak vzdáleností od evropského jádra, tak hlavně ekonomickými ukazateli. Další rozšíření o nynější kandidátské státy „opravdovou“ periferii rozšíří směrem na jihovýchod vzhledem k jejich geografickým, ekonomickým a v případě Turecka i kulturním rysům.

Kromě ekonomické vyspělosti států současné EU a délky trvání jejich členství v ES/EU se dají vymezit ještě další významné diferenciační znaky, u kterých se předpokládá, že mohou ovlivnit veřejné mínění o dalším rozšíření Unie. Ze strukturálních charakteristik to jsou populační velikost států, převažující náboženská tradice a míra nezaměstnanosti v jednotlivých zemích. Populační velikost států byla zvolena jako diferenciační znak ovlivňující názor na další rozšíření, protože je zohledňována v rozhodovacích procesech i v počtech zástupců v některých klíčových institucích, což může být vnímáno veřejným míněním velice výrazně. Náboženství představuje již podle Rokkana (Lipset, Rokkan 1967) významnou štepnu linii (cleavage structure), která je dlouhodobě zakotvená v sociálním systému, a tudíž se také předpokládá významný vliv i na současné veřejné mínění, a to nejen o dalším rozšíření. Hlavní důvod pro zařazení míry nezaměstnanosti jako diferenciačního znaku ovlivňujícího názory na další rozšíření spočívá ve vysoké citlivosti veřejného mínění na toto téma: i v hospodářsky velice vyspělých státech rostoucí nezaměstnanost vyvolává ve veřejném mínění kritiku, která se může promítnout i do podpory dalšímu rozšiřovacímu procesu.

Představený nástin kauzálních závislostí zmiňuje kromě strukturálních diferenciačních znaků také znaky postojové, které formují postojovou heterogenitu států EU. Postojové diferenciační znaky se vztahují ke zřetelným přesvědčením, hodnotám a postojům elektorátů jednotlivých členských zemí EU. Podobně jako strukturální diferenciační znaky podléhají změnám v průběhu času, tak se mění i přesvědčení, hodnoty a postoje. Zcela zásadní vliv na změnu postojových diferenciačních znaků má proces, který se objevil ve vyspělých společnostech v posledních dekáдах a který mění způsob vnímání a pochopení světa, do té doby dominující. Obecně se tento proces označuje jako posun od materialismu k postmaterialismu.

Nejvýznamnější změny, jež ovlivnily celou průmyslovou společnost v průběhu posunu od modernismu k posmodernismu, podle Ingleharta (1977, 1990, 1997) zahrnují především (1.) snižující se respekt pravomocí a vzrůstající význam sebevyjádření a participace, (2.) vyšší důraz na subjektivní pocit spokojenosti a kvality života, (3.) postupné změny v sexuální chování, reprodukci a rodinném životě a (4.) zvyšující se úroveň sekularizace. Zatímco proces modernizace kladl důraz na materialistické priority jako dosažení hospodářské motivace, hospodářského růstu a racionality, posmodernismus a postmaterialismus znamená posun v prioritách: „termínem ‘postmaterialismus’ se označuje soubor cílů, které jsou zdůrazňovány po dosažení a kvůli dosažení hmotného zabezpečení“ (Inglehart 1997, s. 33–36).

Jinými slovy, hodnoty a priority, které hrály klíčovou roli v industriální společnosti byly změněny a některé z trendů, započatých s modernizačním procesem, nabyly nového charakteru. To znamená, že postmaterialistické hodnoty neleží v přímém protikladu k materialistickým, ale pouze zdůrazňují jiné

priority: životní spokojenost, toleranci, ekologii, zdraví, význam volného času a přátel jako protiklad k práci, penězům, významu technologií apod. Samotná Evropská unie zdůraznila posun k postmaterialistickým hodnotám ve svých základních dokumentech, konkrétně v několika člancích Amsterodamské smlouvy a Smlouvy z Nice, které pozměňují znění dřívějších smluv a tak podtrhují některé postmaterialistické hodnoty jako např. principy trvale udržitelného rozvoje, zvýšené soudržnosti a ochrany životního prostředí, rovnoprávnost mužů a žen, vzrůstající životní úroveň a kvalitu života a další.

Článek pracuje s následujícími vstupními předpoklady:

1. Předpokládá se, že z vybraných strukturálních proměnných budou mít největší vliv na veřejné mínění o dalším rozšíření úrovně hospodářské vyspělosti států a délka zapojení zemí do integračního procesu. Podle úrovně hospodářské vyspělosti jednotlivých států se v současné EU výrazně diferencují státy EU-15 a nové členské země. Vzhledem k příspěvkům do evropského rozpočtu se dá očekávat ve veřejném mínění nechuť bohatších států podporovat další rozšíření, které by pro ně znamenalo další finanční výdaje pro účel redistribuce v rámci regionální politiky.
2. Populační velikost států bude ovlivňovat další závislé proměnné: rozšířením EU na pětadvacet států se značně změnil poměr mezi malými a velkými státy Evropské unie, což by se mělo projevit v posunu některých reakcí ve veřejném mínění v rámci celé Unie. Protože došlo po květnovém rozšíření k relativnímu posílení menších členských zemí na úkor států větších, dá se ve veřejném mínění očekávat podpora dalšímu rozšíření spíše od populačně menších států.
3. Vliv náboženské tradice se dá v explanačním modelu předpokládat ve vztahu k postojové heterogenitě: náboženství je totiž ve společnosti hluboce zakořeněno a současně s jeho vlivem se během staletí formovaly v rámci jednotlivých států hodnotové orientace, které by dále mohly ovlivnit i současné veřejné mínění o dalším rozšíření.
4. Proměnná vyjadřující postmaterialistickou orientaci bude také výrazně ovlivňovat postoje k dalšímu rozšiřovacímu procesu. Protože postmaterialistická hodnotová orientace mimo jiné zahrnuje také širší zájem o politické dění a kritické postoje k autoritám, dá se očekávat, že státy s vyšším zastoupením občanů postmaterialisticky smýšlejících budou k dalším integračním snahám kritičtější, což se projeví v nižší podpoře dalšího rozšíření.

3. Výzkumy veřejného mínění v Evropské unii

Veřejné mínění o Evropské unii je monitorováno Evropskou komisí od roku 1973, kdy byly zahájeny pravidelné výzkumy Eurobarometru. Již historicky první Eurobarometr, uveřejněný v červnu 1974, nastínil svou činnost do budoucích let: „tak jako barometr užívaný k měření atmosferického tlaku nám poskytuje krátkodobou předpověď počasí, Eurobarometr slouží k pozorování a do jisté míry i k předpovědi veřejného mínění o nejdůležitějších současných událostech, přímo či nepřímo spojených s rozvojem Evropského společenství a sjednocením Evropy“ (Eurobarometr č. 1, 1974)³.

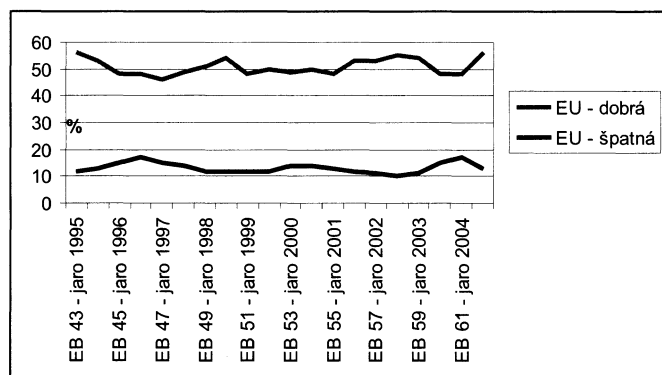
Každý výzkum zahrnuje zhruba tisíc respondentů starších 15 let z každého členského státu: výraznějšími výjimkami jsou Německo s patnácti sty respondenty, Spojené Království s 1 300 respondenty, z toho s 300 ze Severního

³ http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb1/eb1_en.htm

Irska, a Lucembursko, Malta a Kypr s 500 dotázanými (Eurobarometr č. 62)⁴. Kromě členských států EU se v současné době výzkumy Eurobarometru uskutečňují také ve dvou kandidátských státech (Chorvatsko, Turecko) a v severní části Kypru. Eurobarometr tedy nyní oslovuje bezmála 30 000 občanů. Ihned od 70. let se výzkumy uskutečňují pravidelně dvakrát ročně, vždy v jarním a podzimním termínu.

Hlavními tématy výzkumů a studií Eurobarometru jsou rozšíření EU, sociální situace, zdraví, kultura, informační technologie, životní prostředí, finance, obrana apod. Zjištěné výstupy se uplatňují při přípravě dokumentů, rozhodovacích procesech, evaluaci dosažených výsledků a v neposlední řadě také poskytují podklady pro široké spektrum sociologických, politologických i dalších sociogeografických výzkumů. Statistické údaje Eurobarometru tedy poskytují podklady, které evokují zásadní otázky týkající se rozdílu ve veřejném mínění. Jinými slovy slouží jako nenahraditelný zdroj dat, jejichž interpretace přispívá k objasnění veřejného mínění občanů EU nejen o základních otázkách směřování integrace, ale i dalších obecných názorech, které mají vliv na tvorbu politiky EU.

Mínění občanů EU o samotné Unii je stěžejní částí každého Eurobarometru. Celkovou evropskou náladu občanů nejlépe vystihuje otázka, považují-li Evropskou unii za „dobrou“ či „špatnou“. Odpovědi představují odraz podpory členství v EU a jejich vývoj vypovídá o eurooptimismu či naopak euroskepticismu jednotlivých zemí i Unie jako celku. Počet občanů Evropské unie, kteří ji považují za „dobrou věc“ se dlouhodobě pohybuje kolem 50 % – nejnižší podpora byla zaznamenána na jaře 1997 a v období před posledním rozšířením Unie, kdy dosáhla 46, resp. 48 %⁴. V témže období největší podíl respondentů odpovědělo, že považuje EU za „špatnou“ – 17 % (obr. 3). Pohled do jednotlivých členských zemí odhaluje daleko větší variabilitu: absolutně největší podpora členství v Unii je dlouhodobě zaznamenávána v Lucembursku, kde si nyní 85 % obyvatel myslí, že je Evropská unie „dobrá“ a 4 % ji považuje za „špatnou“. Opačný extrém tvoří Spojené království, kde vyjadřuje pozitivní vztah k Unii jen 38 % obyvatel a 22 % ji označuje za špatnou (tab. 1). „Euronálada“ je v jednotlivých zemích poměrně stabilní, a proto hovoříme-li o proevropsky orientovaných zemích je třeba vedle Lucemburska určitě zmínit Irsko a Nizo-

Obr. 3 – Eurooptimismus a euroskepticismus ve veřejném mínění občanů EU 1995–2004 (průměr všech států). Zdroj: Eurobarometr 62, podzim 2004.

zemska, a k britským skeptikům přidat skeptiky finské, švédské a rakouské.

Článek předpokládá, že na veřejné mínění o dalším rozšíření EU bude mít vliv i podpora členství v jednotlivých státech. Výsledky analýzy LISREL pomohou vymezit vztah mezi zastánci EU jako takové a zastánci rozšíření Unie, tzn. teoretické napětí mezi pro-

⁴ http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_en.htm

Tab. 1 – Podpora členství v Evropské unii v letech 2002 – 2004. Zdroj: Dokumenty Evropského společenství – EB 58, 60, 62

	EB 62 – podzim 2004		EB 60 – podzim 2003		EB 58 – podzim 2002	
	EU – dobrá %	EU – špatná %	EU – dobrá %	EU – špatná %	EU – dobrá %	EU – špatná %
Lucembursko	85	4	77	6	83	3
Irsko	77	4	73	6	74	7
Nizozemsko	75	9	62	12	69	7
Belgie	73	6	56	12	60	8
Španělsko	72	7	62	7	68	7
Litva	69	6	.	.	.	.
Řecko	61	9	62	7	62	8
Dánsko	61	13	57	22	61	14
Německo	60	12	46	10	59	6
Portugalsko	59	9	55	11	56	12
Itálie	57	14	58	10	62	7
Slovensko	57	4	.	.	.	.
Francie	56	14	44	17	52	13
Slovinsko	52	5	.	.	.	.
Estonsko	52	10	.	.	.	.
Kypr	52	15	.	.	.	.
Polsko	50	8	.	.	.	.
Maďarsko	49	10	.	.	.	.
Švédsko	48	24	40	32	43	23
Finsko	48	16	39	22	41	19
Rakousko	46	18	35	20	46	13
Česká republika	45	10	.	.	.	.
Malta	45	17	.	.	.	.
Lotyšsko	40	14	.	.	.	.
Spojené Království	38	22	28	29	31	19

hlubováním a rozšiřováním evropské integrace. Vstupní předpoklad, týkající se vztahu mezi zastánci EU a podporou dalšímu rozšíření, předeseílá značné napětí mezi oběma směry integrace, vzhledem k široké diskusi již před rozšířením v roce 2004, kdy se v evropské rétorice objevovaly otázky, zda integraci rozšířit či prohloubit.

4. Podpora rozšíření EU ve veřejném mínění členských států

Od začátku devadesátých let se staly velice aktuální výsledky veřejného mínění o nečlenských státech, s logickým zřetelem na státy usilující o členství. Před ukončením negociačních jednání s kandidátskými zeměmi (k 13.12.2002) dosahovala podpora rozšíření 52 % občanů Unie pro versus 30 % proti (EB 58)⁵. Největšími zastánci rozšíření byli občané Řecka, Dánska, Irska, Švédska, Itálie, Španělska a Portugalska, jejichž podpora přesahovala šedesátiprocentní hranici. Výsledky veřejného mínění ve Francii, Spojeném království, Německu a Rakousku naopak ukázaly nejnižší procento respondentů podporujících rozšíření v rámci evropské patnáctky a zároveň vysoký podíl občanů proti rozšíření. Poslední Eurobarometr před přijetím nových členů (EB 61)⁶ zaznamenal pokles podpory aktuálního rozšíření na 42 % pro roz-

⁵ http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb58/eb58_en.htm

⁶ http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb61/eb61_en.htm

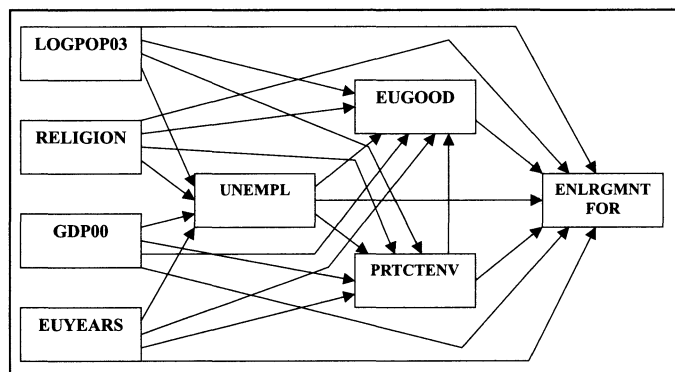

šíření a 39 % proti němu. Zároveň ukázal slabou podporu případných dalších rozšíření: na jaře 2004 bylo pro další rozšíření pětadvacetičlenné Unie 37 % občanů evropské patnáctky, proti bylo 43 %. Na podzim 2004 přístup nových členů výrazně ovlivnil výsledky podpory dalších rozšíření: 72 % občanů nových členských států rozšíření podporuje, čímž vzrostla průměrná podpora rozšíření v EU na 53 %.

K vysvětlení vzniku rozdílů ve veřejném mínění občanů Evropské unie o směřování, intenzitě, hlavních tématech a podpoře integračních snah může přispět vícerozměrná analýza LISREL, která umožňuje vytvořit kauzální systém prostřednictvím explanačního modelu. Explanační model je lineární strukturální rovnice: proměnné mohou být statistické údaje nebo jiné (teoretické) proměnné, vztahující se k pozorovaným údajům, které dohromady vytvářejí kauzální systém.

Pro potřeby vysvětlení rozdílné podpory dalšímu rozšiřování EU je explanační model LISREL rozdělen do dvou částí. První část tvoří skupina strukturálních proměnných: velikost státu, převládající náboženství, úroveň hospodářského vývoje a délka trvání členství v Evropských společenstvích. Velikostí státu se myslí populační velikost, která přímo ovlivňuje distribuci hlasů v rozhodovacích procesech a počet zástupců v institucionálních strukturách. Kategorie „převládající náboženství“ zohledňuje především religiózní a lingvistické rozdíly rozdělením států do skupin s převládajícím katolicismem, protestantismem, pravoslavím, ateismem a románskými, germánskými, slovanskými, baltskými nebo jinými jazyky. Úroveň ekonomického vývoje je indikována standardním kvantitativním ukazatelem, tj. s HDP na obyvatele vyjádřeným v paritě kupní síly. Další proměnná vyjadřuje délku zapojení jednotlivých států do integračního procesu a vstupuje do rovnice také jako nezávislá proměnná, ovlivňující postoje a názory občanů EU. Poslední strukturální proměnná již patří mezi závislé proměnné a je vyjádřena mírou nezaměstnanosti.

Druhá část zahrnuje celkem tři závislé proměnné veřejného mínění: první vyjadřuje hodnotovou orientaci občanů jednotlivých států a určuje postavení jednotlivých států na ose materialismus – postmaterialismus. Druhá proměnná sleduje eurooptimismus občanů, tzn. jejich názory na přínos integrace. Spolu se strukturálními proměnnými tyto dvě další proměnné tvoří určující faktory veřejného mínění o příštím rozšíření Evropské unie. Poslední část explanačního modelu je tedy závislá proměnná vyjadřující postoj k dalším rozšířením Unie (schéma na obr. 4).

Obr. 4 – Explanační model LISREL – podpora rozšíření EU ve veřejném mínění členských států

Skupina strukturálních proměnných zahrnuje celkem čtyři nezávislé a jednu závislou proměnnou: LOGPOP03, RELIGION, GDP00, EUYEARS a UNEMPL. První proměnná LOGPOP03 vyjadřuje lidnatost jednotlivých států Evropské unie. Pro zmenšení velkého rozdílu v populační velikosti států EU a dosažení

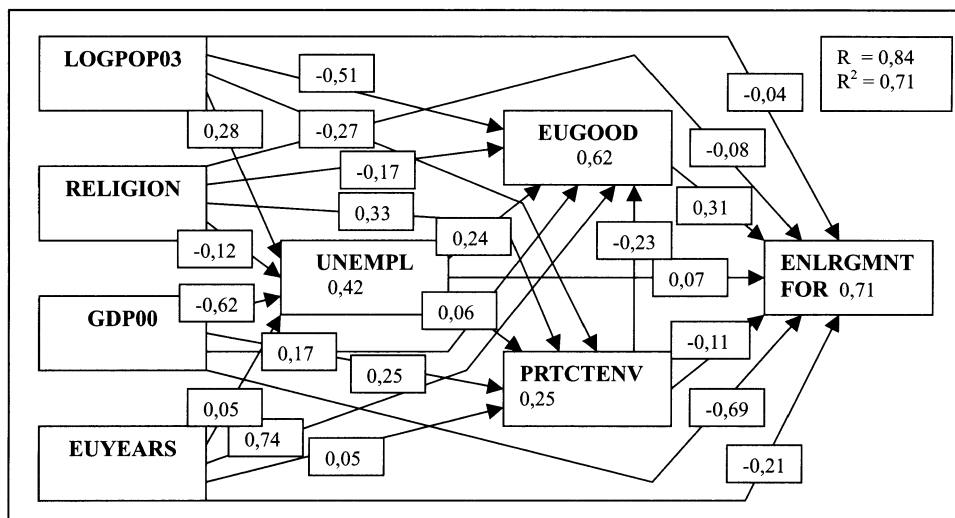
rovnoměrnějšího rozložení je počet obyvatel logaritmicke transformován. Druhá strukturální proměnná RELIGION zohledňuje náboženskou tradici: státy jsou rozřazeny do skupin podle převládajícího náboženství, kterým jsou přiřazeny koeficienty v posloupnosti 1 – islám, 2 – pravoslaví, 3 – katolicismus, 4 – katolicismus/protestantismus, 5 – protestantismus.

Úroveň ekonomického vývoje je prezentována proměnnou GDP00, která vyjadřuje hodnotu hrubého domácího produktu na jednoho obyvatele podle parity kupní síly v roce 2000, přepočítaného na průměr Unie. Poslední nezávislou strukturální proměnnou je proměnná EUYEARS, která zohledňuje počet let trvání členství v Evropských společenstvích.

Od počátků analýz veřejného mínění v EU byl ve výzkumech vzorců a trendů veřejného mínění zdůrazňován přechod veřejného mínění směrem od materialismu k postmaterialistickým hodnotám (Dostál 2001). Bohužel z nejnovějších Eurobarometrů vypadla ze statistického šetření otázka týkající se priorit působení Evropské unie, která ukazovala rozdíly mezi občany jednotlivých členských zemí ve vnímavosti na některé materialistické (boj proti nezaměstnanosti, euro, spotřebitelé) a postmaterialistické (lidská práva, životní prostředí) priority (EB 54). V současných Eurobarometrech se však objevuje jiná otázka, zjišťující nejdůležitější problémy, kterým musí členské země čelit, a ze které se podobné rozdíly v materialistických/postmaterialistických postojích občanů dají rovněž vyvodit (EB 62). Proměnná PRTCTENV vyjadřuje důležitost ochrany životního prostředí a je brána jako ukazatel postmaterialistického přístupu v členských státech EU.

Třetí proměnná EUGOOD vyjadřuje veřejné mínění občanů EU na principiální otázku evropské integrace, tak jak byla nastíněna v kapitole 3, a to považují-li Unii za „dobrou“ či „špatnou“

Explanační model (obr. 5) vyjadřuje v kauzálním schématu základní závislosti mezi popsávanými proměnnými. Vícerozměrná analýza LISREL statisticky odhaduje přímé a nepřímé efekty v komplexních modelech s větším množstvím proměnných (Dostál 2001). Čtyřnásobná regrese tohoto modelu ukazuje, že v souboru 25 členských států EU čtyři strukturální a další tři hodnotové

Obr. 5 – Explanační model LISREL – Podpora rozšíření Evropské unie ve veřejném mínění členských států: finální verze s efekty jednotlivých proměnných

a postjové proměnné společně determinují 71 % celkové variance závislé proměnné ENLRGMNT FOR ($R^2=0,71$), a tak mohou být přímé a nepřímé efekty v modelu interpretovány jako kauzální vztahy. Efekty mezi proměnnými (standardizované regresní koeficienty) ukazují, že posun jedné směrodatné odchylky u nezávislé proměnné způsobí posun na dimenzi závislé proměnné.

Čtyři strukturální proměnné (LOGPOP03, RELIGION, GDP00, EUYEARS) v modelu determinují 42 % celkové variance proměnné UNEMPL. Tato proměnná je nejvíce ovlivněná proměnnou GDP00 (efekt $-0,62$), která prezentuje ekonomickou závislost mezi hospodářskou situací státu a problémy s nezaměstnaností, přičemž negativita efektu odráží významnější problémy s nezaměstnaností u nových členských zemí, které v ekonomické vyspělosti zaostávají za jádrem Unie, stejně tak jako státy rozšíření v 80. letech, především Řecko a Španělsko. Zajímavý je efekt populační velikosti státu LOGPOP03 (0,28), který – i když není z největších v modelu – naznačuje relativní úspěšnost menších států s bojem proti nezaměstnanosti. Efekty ostatních dvou strukturálních proměnných, tj. převládající náboženství a počet let v ES, jsou nízké a s proměnnou UNEMPLOY nevytvářejí žádný signifikantní vztah.

Proměnná PRTCTENV, zastupující v modelu postmaterialistický přístup ve veřejném mínění je v modelu determinována 25 %. Z přímých efektů je významnější efekt proměnné GDP00 (0,25), který ukazuje posun v hospodářsky vyspělých státech od materialistického přístupu k postmaterialistickému. Velikost efektu je však relativně nízký, stejně tak jako efekt proměnné RELIGION (0,33), který ukazuje spojení protestantských církví s postmaterialistickými postoji a i v rámci skupiny vyspělých zemí Unie významně vyděluje skandinávské země s odlišnými postjovými hodnotami. V modelu se ještě projevil efekt proměnné LOGPOP03 ($-0,27$), která naznačuje spojení postmaterialismu s menšími státy a materialismus se státy lidnatějšími.

Proměnná EUGOOD, čili pohled občanů členských států Unie na Unii samotnou, je v modelu determinována 62 % celkové variance. Největším efektem je efekt proměnné EUYEARS (0,74), který je vůbec největší v celém modelu a ukazuje závislost délky členství na spokojenost s integračním procesem ve veřejném mínění. Ačkoliv všechny státy posledního rozšíření vyjadřují přistoupením do EU naplnění vývoje od zhroucení komunistických systémů, ve veřejném mínění panuje spíše jakási rozpačitost z nového a vyčkávání, jaké výhody členství přinese. Na druhé straně občané států, které jsou s evropskou integrací spjaty již desítky let, odrážejí ve svých názorech svou vlastní prožitou zkušenost s EU. Významný efekt proměnné LOGPOP03 ($-0,51$) naznačuje, že větší spokojenost s EU panuje v menších státech. Tato závislost zřejmě pramení z obav velkých, bohatých států, které se hůře vyrovnávají se současnými ekonomickými problémy.

Celkem sedm proměnných v souboru 25 států Evropské unie determinuje 71 % variance závislé proměnné ENLRGMNT FOR, která reprezentuje míru podpory dalšímu rozšiřovacímu procesu. Z přímých efektů na proměnnou ENLRGMNT FOR je významný negativní efekt proměnné EUYEARS ($-0,21$), který ukazuje, že v zakládajících členských státech ES má dnes další rozšíření menší podporu. Jelikož hrají tyto státy vedoucí úlohu v integračních procesech, dá se u nich očekávat spíše tendence k větší prohlubování integrace a zintenzivňování spolupráce mezi stávajícími členy, zatímco u nových členských států Unie bude v hlavních prioritách zastoupeno více i její další rozšiřování. Jeden z největších efektů celého modelu se objevil ve vztahu ekonomické vyspělosti státu (GDP00) vzhledem k podpoře dalšího rozšíření: vysoká ekonomická úroveň členských zemí ukazuje přímý negativní efekt na pro-

Tab. 2 – Efekty explanačních proměnných na veřejné mínění v EU o jejím dalším rozšíření

Explanační proměnné	Celkové efekty	Nepřímé efekty	Přímé efekty
LOGPOP03	-0,11	-0,07	-0,04
RELIGION	-0,21	-0,13	-0,08
GDP00	-0,77	-0,08	-0,69
EUYEARS	0,02	0,23	-0,21
UNEMPL	0,12	0,05	0,07
PRTCENV	-0,18	-0,07	-0,11
EUGOOD	0,31	–	0,31

měnnou ENLRGMNT FOR (-0,69). Tento efekt podtrhuje malou tendenci k podpoře dalšího rozšíření v bohatých zemích a opět nabízí předpoklad pro další vývoj integračního procesu zdůrazňující zejména prohloubení integrace. Vysvětlení nižší podpory rozšíření EU u vyspělých států lze dát do souvislosti s menší mírou empatie se specifickou historickou zkušeností postkomunistickou zemí, ale hlavně s principem financování Unie, kdy díky přerozdělování prostředků jsou tyto země největšími přispěvateli do rozpočtu EU. Nízká podpora pro rozšíření u bohatých států tedy také ukazuje na stále velkou váhu materialistických hodnot. Zajímavý vztah vzniká mezi proměnnými EUGOOD a ENLRGMNT FOR, který konfrontuje oba směry integračních procesů, čili prohlubování versus rozšiřování: proměnná EUGOOD ukazuje pozitivní přímý efekt (0,31) na ENLRGMNT FOR. Tento výsledek naznačuje, že případné rozšiřování neleží ve zcela opačné rovině k prohlubovacím integračním snahám a že zastánci Unie jako takové patří i k podporovatelům eventuálního dalšího rozšíření.

Na závěr je důležité zdůraznit celkové efekty všech sedmi proměnných, které ovlivňují poslední závislou proměnnou (tab. 2). Ve veřejném mínění se výrazně projeví materialistické hodnoty s nejsilnějším celkovým efektem proměnné GDP00 (-0,77). Nabízí se vysvětlení, že rozšíření Unie na 25 států vyvolalo v občanech, zejména z bohatších států, obavy o udržení životního standardu a tudíž se v jejich odpovědích ve výzkumech veřejného mínění objevil větší důraz na materiální hodnoty. Další celkové efekty jsou příliš malé na to, aby byly interpretovány jako signifikantní, a zdůrazňují tak stále velkou míru heterogenity v rámci Unie.

5. Závěr

Hlavní hypotéza článku, tj. že populace států s podobnými strukturálními charakteristikami budou sdílet podobné hodnoty, které se projeví ve veřejném mínění občanů, byla potvrzena vícerozměrnou analýzou LISREL. Explanační model ukázal, že v souboru 25 členských států EU čtyři strukturální a další tři hodnotové a postojové proměnné společně determinují 71 % celkové variance závislé proměnné ENLRGMNT FOR ($R^2=0,71$), která vyjadřuje podporu dalšímu rozšiřovacímu procesu. Takto vysoká determinace umožňuje interpretovat přímé a nepřímé efekty v modelu jako kauzální vztahy.

Výsledky vícerozměrné analýzy LISREL o současné podpoře rozšíření Evropské unie naznačují, že klíčovou roli ve veřejném mínění hrají strukturální ekonomické proměnné, tzn., že občané bohatších států mají menší tendenci podporovat další rozšíření Unie. Velká podpora se objevuje u skupiny nových členských zemích, které tímto mohou vyjadřovat přání sdílet stejnou pozici v dnešní Evropě s dřívějšími partnery z postkomunistického bloku. Tímto se

potvrdil vstupní předpoklad, který predikoval, že právě ekonomické strukturní proměnné spolu s délkou zapojení do evropské integrace budou hrát v podpoře dalšímu rozšíření Unie klíčovou roli.

Ve vysoké podpoře nových členských zemí dalšímu rozšíření se jistě uplatňuje entuziasmus z jejich přistoupení v květnu 2004, a tak stálost této podpory bude ověřena až po delší době. I když podpora v nových členských zemích po rozšíření trochu klesá, ve srovnání se zakládajícími zeměmi je stále vyšší. Tento fakt může být spojen s relativně nízkými příspěvky do rozpočtu Unie, kam jako největší přispěvatelé patří právě zakládající členské státy. Podpora rozšíření tak přispívá k všeobecně přijímané hypotéze, že západovýchodní gradient přetrvává a má dlouhodobý význam (Dostál 2001, 2002).

Z dalších vstupních předpokladů se nepotvrdil vztah mezi populační velikostí státu a podporou dalšímu rozšíření, který předpokládal vyšší podporu dalšímu rozšíření v menších státech, které relativně posilují svůj vliv v rámci celé Unie (efekt $-0,04$). V modelu se projevil vliv protestantství na proměnnou PRTCTENV (efekt $0,33$), která vyjadřuje důležitost ochrany životního prostředí a je v modelu brána jako ukazatel postmaterialistického přístupu v členských státech EU. Model také neukázal vztah mezi proměnnou vyjadřující postmaterialistickou orientaci (PRTCTENV) a poslední závislou proměnnou (ENLRGMNT FOR) čili podporou dalšímu rozšiřovacímu procesu (efekt pouze $-0,11$). Poslední vstupní předpoklad se týkal vztahu mezi zastánci EU a podporou dalšímu rozšíření a predikoval napětí mezi prohloubením a rozšířením integrace. Efekt proměnné EUGOOD na proměnnou ENLRGMNT FOR ($0,31$) však ukazuje, že oba integrační směry neleží zcela proti sobě: část zastánců EU jako takové patří i mezi zastánce rozšíření.

Zajímavou tendencí ve veřejném mínění je zřejmý efekt déletrvajících členství v Evropském společenství na kladné vnímání integrace. Zdá se, že zakládající členské státy mají ve veřejném mínění větší tendenci uvažovat o Evropské unii pozitivně, na rozdíl od později přistoupivších členů. Zatímco státy, které se angažují v integračních procesech po dlouhou dobu, mají tendence spíše k prohlubování spolupráce, další členové, zejména pak ti nejnověji přijatí, jsou zastánci rozšíření. Paradoxně, zastánci rozšíření vyjadřují spíše negativní vnímání Unie jako celku. To snad vychází z protichůdných pocitů v současném veřejném mínění postkomunistických států: spokojenost se zakončením přístupového procesu a velké očekávání z členství v pozitivním slova smyslu na jedné straně a na straně druhé zejména obavy z budoucího vývoje v rámci Unie. Vysoký efekt proměnné EUYEARS na proměnnou EUGOOD ($0,74$) naznačuje, že délka trvání členství v EU významně ovlivňuje postoje k integračním snahám: veřejné mínění ve skupině zemí historického jádra je daleko „eurooptimističtější“ ve srovnání s veřejným míněním ve státech, které přistoupily do ES/EU později.

Literatura:

- BIDELEUX, R., TAYLOR, P. (1996): *European Integration and Disintegration*, Routledge, Londýn, 298 s.
- DAWSON, A.H. (1993): *A Geography of European Integration*, Halsted Press, New York, 225 s.
- DEUTSCH, K. et al (1957): *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press.
- DOSTÁL, P. (2001): Rozšiřování Evropské unie a veřejné mínění: naděje pro Českou republiku? In: Hampl, M. (ed.): *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*, PřF UK, Praha, s. 191–210.

- DOSTÁL, P. (2002): EU enlargement and the Public Opinion on the Czech Republic: an explanatory analysis of the public opinion. *Geografie–Sborník ČGS*, 107, č. 2, s. 121–138.
- EMERSON, M. (1998): *Redrawing the Map of Europe*, MacMillan Press, Londýn, 268 s.
- FLORA, P. (ed.) (1999): *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe*, the Theory of Stein Rokkan, Oxford University Press, Oxford, 422 s.
- HUDSON, R., WILLIAMS, A. M. (1999): *Divided Europe. Society and Territory*, Sage Publications, Londýn, 315 s.
- INGLEHART, R. (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political change in 43 societies*, Princeton University Press, Princeton, 440 s.
- JÖNSSON, Ch., TÄGIL, S., TÖRNQVIST, G. (2000): *Organizing European Space*, Sage Publications, Londýn, 216 s.
- LANE, J. E., ERSSON, S. O. (1996): *European politics. An Introduction*, Sage Publications, Londýn, 238 s.
- LIPSET, S. M., ROKKAN, S. (1967): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York, The Free Press.
- PRESTON, CH. (1997): *Enlargement and Integration in the European Union*, Routledge, Londýn, 259 s.
- ROKKAN, S. (1980): *Territories, centres, and Peripheries: Toward a Geoethnic-Geoeconomic-Geopolitical Model of Differentiation Within Western Europe*. In: Jean Gottman (ed.) *Centre and Periphery: Spatial Variation in Politics*. London: Sage Publications.
- ROKKAN, S., URWIN, D., AAREBROT, F. H., MALABA, P., SANDE T. (1987): *Centre-Periphery Structures in Europe*. In: *An ISSC Workbook in Comparative Analysis*. Frankfurt/Main, New York: Campus, Verlag.
- SINNOTT, R. (1995): *Bringing public opinion back in*. In: Niedermayer, O., Sinnott, R. (eds) *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press, s. 11–32.

Summary

DIFFERENTIATED SUPPORT OF THE EU ENLARGEMENT IN THE PUBLIC OPINION: A MULTIVARIATE LISREL ANALYSIS

This paper contributes to integration analyses stressing the expression of mass interests through public opinion surveys. The main focus is put on the explanation of public opinion in twenty-five EU member states concerning enlargement. If we look at the European integration since its beginnings in the 1950's, it seems that the convergence process is the crucial direction of the current European development (extension of common policies, adjustment of norms, standards and regulations can be considered as its direct consequence). On the other hand, there is still a quite large field for nation-states representing heterogeneity.

The most important factors that intensify homogeneity are political and economic ones. On the contrary, heterogeneity is due to different historical heritage including namely ethnic, religious and political conflicts, to economic performance on the level of individual member states and to the population size. The basic hypothesis of this paper is that the EU member states with similar structural characteristics share also similar values and attitudes that are mirrored in the similar public opinion of their citizens. This hypothesis can be confirmed by multivariate LISREL analysis.

The basic scheme of LISREL analysis can be described as follows: structural differences form structural heterogeneity that enters to the equation together with the integration process. The variables of both structural heterogeneity and integration processes are considered as independent variables. Attitudinal heterogeneity depends on them and is reflected in results of public opinion. The aim of LISREL analysis is to reveal which of the differentiation pattern that form heterogeneity is the most important for public opinion views on further enlargement.

Public opinion in the European Union has been monitored by the European Commission since 1973 when regular surveys of Eurobarometer have been launched. Recently, these surveys cover approximately one thousand respondents more than 15 years old from each member state: exceptions are Germany with 1,500 respondents, the United Kingdom with 1,300 respondents (including 300 from the Northern Ireland), and Luxembourg, Malta and Cyprus with 500 respondents each (Eurobarometer 62). Besides the 25 EU member states,

Eurobarometer surveys are conducted also in four candidate states (Bulgaria, Romania, Croatia and Turkey) and in the northern part of Cyprus. Nowadays, Eurobarometer thus addresses nearly 30,000 citizens, regularly in spring and autumn terms.

The main topics of the Eurobarometer surveys are economic and social situation, enlargement, health, culture, information technologies, environment, finance, defence, etc. Public opinion concerning enlargement became very interesting during the 1990's. Before closing negotiations with the candidate states (by 13 of December, 2002), the enlargement support reached in the EU member states 52 % in comparison with 30 % that were opposed to it (EB 58). The largest support was manifested in Greece, Denmark and Ireland. On the contrary, public opinion results in France, the UK, Germany and Austria showed the lowest support for enlargement.

The last Eurobarometer before the new EU members' entry (spring 2004, EB 61) registered a decline of enlargement support down to 42 % for enlargement and 39 % against it. At the same time, EB showed a weak support of future prospective enlargements: 43 % of the EU citizens did not support any further enlargement. However, after the accession of new members in May 2004, the support of possible enlargements increased up to 53 % (EU average), evidently due to Central and Eastern European countries where 72 % of citizens are for it.

To explain differences in public opinion concerning enlargement it is possible to use linear structural equations analysis (LISREL). The LISREL model, in its most general form, consists of a set of linear structural equations. The first part consists of structural variables, four independent and one dependent. The first variable LOGPOP03 indicates the population size of the EU member states. It is logarithmically transformed to have a steadier distribution. The second structural variable RELIGION represents the religious tradition: states are classified into groups according to their prevailing religion. The level of economic development is presented by GDP00 variable: gross domestic product per inhabitant in purchasing power parity (PPP) in 2000 calculated as to the EU average. The EUYEARS variable corresponds to the number of years within the European Communities. The first dependent variable UNEMPL is the unemployment rate in October 2004.

The first public opinion variable expresses the importance of environment protection and represents the post-materialist element in the model. The second variable EUGOOD expresses the EU citizens' opinion as to the principal European integration task: if they consider the Union as a good or bad thing. (EUGOOD is the percentage of answers that EU is a good thing). Finally, the last dependent variable shows support of further EU enlargement.

The multivariate LISREL analysis statistically estimates direct and indirect effects in complex models with many variables. Multiple regression of this model shows that in the set of 25 EU member states seven variables determine together 71 % of the total variance of dependent variable ENLRGMNT FOR ($R^2 = 0.71$). Thus, all the direct and indirect effects in the model can be interpreted as causal relations. Effects between the variables are direct effects (standardized regression coefficients). They indicate that a one standard deviation shift in the independent variable causes a shift in the dependent variable (given by the size of the regression coefficient).

The most important direct effects are: (i) negative effect of the EUYEARS variable (-0.21) showing that there is a lower support in the first EU member state, (ii) direct negative effect on the ENLRGMNT FOR variable (-0.69) that underlines a small tendency to the EU enlargement support in wealthy states, and (iii) positive direct effect (0.31) of the EUGOOD variable on ENLRGMNT FOR confronting both directions of integration processes: deepening versus widening.

Finally, the significance of total effects of seven variables has to be mentioned. The level of economic development has the strongest total effect (-0.77). The results of multivariate LISREL analysis on the current EU enlargement support indicate that the key role in public opinion in the set of 25 member states is played by the structural economic variable, i.e. that the citizens of richer countries are less inclined to support a prospective future enlargement. On the other hand, there is a strong support among the newly acceded countries that may express their wishes to enable their former partners from the communistic bloc to share the same position within the present Europe. The enthusiasm for the 2004 enlargement has certainly influenced this result. Further analysis will prove whether these trends tend to be stable or not, i.e. whether the stable public opinion support will be proved with time.

Another interesting tendency in the public opinion is an obvious effect of the

membership duration on the positive perception of the EU. It seems that the founding members tend to think about the Union more positively in contrast to the states that acceded later. This result reflects the current tensions between the vertical and horizontal dimensions of the European integration: while the states that have been involved in the integration process for a long time incline to support deepening, later members – especially the latest ones – are rather advocates of enlargement.

Fig. 1 – Outline of causal dependence for LISREL analysis. From the left: structural heterogeneity, integration process, attitude heterogeneity, public opinion of the European Union.

Fig. 2 – Differentiation of EU states according to the level of their economic development and duration of the integration process. Axis x – years within the EU, axis y – level of economic development (GDP in PPP, EU=100, year 2000).

Fig. 3 – Euro-optimism and euro-scepticism in EU public opinion 1995–2004 (average of all states). Full – EU good, broken – EU bad. Axis x – time, axis y – percentage. Source: Eurobarometer 62, autumn 2004.

Fig. 4 – Explanation model LISREL: support for EU enlargement in public opinion of member states

Fig. 5 – Explanation model LISREL: support for EU enlargement in public opinion of member states: final version with effects of individual variables

*(Pracoviště autorky: autorka je absolventkou katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2;
e-mail: tomankova@aaa-studio.cz.)*

Do redakce došlo 26. 1. 2006